

DIGITÁLNA GRAMOTNOSŤ, TECHNOLOGICKÉ ZÁZEMIE DETÍ A ICH VPLYV NA VNÍMANIE RIZÍK DIGITÁLNEHO PROSTREDIA

Mgr. Zuzana Struháriková; zuzana.struharikova@uniba.sk; (Katedra knižničnej a informačnej vedy Filozofická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave)

Internet je platformou, ktorá poskytuje jednoduchý a rýchly prístup k informáciám rôznorodého charakteru. Práve schopnosť efektívneho vyrovnávania sa s množstvom informácií a informačnými problémami je v súčasnosti považovaná za nevyhnutný predpoklad efektívneho fungovania v digitálnom prostredí. To, čo sa vo vzťahu k dospelému používateľovi javí ako prínosné, však môže predstavovať riziko na strane detí – vzhľadom na špecifiká ich vývinu. Je zrejmé, že pravidelný kontakt s digitálnymi technológiami a internetom je už v predpubertálnom veku prakticky samozrejmou, no povedomie o tom, s akými rizikami sa slovenské deti stretávajú a akým spôsobom k nim pristupujú, nie je natoľko rozšírené. Cieľom príspevku je predstaviť výsledky prieskumu zameraného na technologické zázemie detí z pohľadu rodičov a na ich sebareflexiu vo vzťahu k vlastným digitálnym kompetenciám a rizikám, s ktorými sa na internete stretávajú. Význam uvedenej problematiky vnímame najmä v súvislosti s úlohou, ktorú digitálna gramotnosť a technologické zázemie detí vo vzťahu k deklarovaným problémom a rizikám v digitálnom prostredí plnia, a to z hľadiska ich identifikácie, vyhodnocovania a riešenia.

<http://doi.org/10.52036/1335793X.2022.1-2.12-19>

Problematika detí, ako používateľov digitálnych technológií a internetu, je všeobecne rozšírenou – zvlášť v súvislosti s rizikami, ktoré z ich aktivít v digitálnom prostredí vyplývajú. Jedným z najznámejších prieskumov zameraných na deti a riziká digitálneho prostredia v európskom kontexte je iniciatíva EU Kids Online, ktorej výstupy dlhodobo poukazujú na potrebu intervencie a vzdelávania v oblasti informačnej a digitálnej gramotnosti (EU Kids Online 2022; Smahel 2020; Livingstone et al. 2011). Na jednej strane nespochybniteľné výhody, ktoré so sebou digitálne príležitosti prinášajú, tak v určitom smere ustupujú do úzadia závažnosti rizík, ktorým používateľ je schopný predchádzať len v prípade, ak disponuje relevantnými kompetenciami, ktoré mu umožňujú vzniknuté problémy včas identifikovať a adekvátnym spôsobom riešiť.

Detský používateľ je v tomto smere zvlášť zraniteľný – zohľadňujúc jeho prirodzenú inklináciu k digitálnemu prostrediu na jednej strane a obmedzenia vyplývajúce z aktuálnej úrovne jeho psychologického vývinu na strane druhej. Je pritom nepredstaviteľné vyvíjať snahy na úplné zamedzenie jeho prístupu k digitálnym informačným zdrojom, s ktorými v súčasnosti je nútený pracovať, aby uspokojil požiadavky okolia, ako aj vlast-

nú informačnú potrebu. Hlavnou výzvou, ktorá z uvedeného vyplýva, je preto zabezpečiť prevenciu voči eticky závažnému konaniu a včasnú intervenciu, ktorá by napomohla efektívnemu vyrovnávaniu sa s problémami, ktorým v mnohých prípadoch nie je možné v plnej miere predchádzať.

Cieľom príspevku je sumarizovať zistenia týkajúce sa skúseností a zázemia deväť a desaťročných detí, z hľadiska dostupnosti a využívania digitálnych technológií a internetu, ktoré považujeme za indikátor identifikácie a percepcie rizík digitálneho prostredia na teoretickej, ale aj praktickej úrovni. Ústredným cieľom je poukázať na dôležitosť implementácie výučby digitálnej gramotnosti do školských osnov a na význam intervencie zo strany rodičov a blízkych osôb, ktorým dieťa dôveruje. Predmetný prieskum sa realizoval ako súčasť dizertačnej práce autorky, a to prostredníctvom pološtrukturovaných rozhovorov so sedemnástimi deťmi z Bratislavy a Martina, pričom doplnkovou výskumnou metódou bol aj dotazníkový prieskum u ich rodičov. Napriek tomu, že jednotlivé výsledky nemožno považovať za všeobecne platné, význam skúmanej problematiky je – vzhľadom na neustále sa rozširujúce možnosti a riziká digitálneho prostredia – čoraz viac aktuálny.

1. SKÚSENOSTI S DIGITÁLNYM PROSTREDÍM A TECHNOLOGICKÉ ZÁZEMIE DETÍ

Jedným z determinantov schopnosti predchádzať rizikám digitálneho prostredia, je aj miera skúseností s technológiami ako takými. Je zrejmé, že čím vyššia je frekvencia ich využívania, tým vyššia je pravdepodobnosť, že jednotlivец bude čeliť etickému problému, ktorý vyžaduje riešenie. S odstupom času tak má možnosť vybudovať si určitú schopnosť jednotlivé problémy včas identifikovať a efektívne riešiť. Livingstoneová (2011) poukazuje na koreláciu medzi vzdelávaním a vplyvom rizík prejavujúcich sa v digitálnom prostredí. V tomto smere však hovorí o paradoxe, kedy pravidelné využívanie digitálnych technológií a internetu na jednej strane, vedie k zdokonaľovaniu digitálnych kompetencií, no zároveň aj k zvyšovaniu potenciálneho rizika. V prvom rade sme sa preto zamerali na frekvenciu, s akou deti digitálne technológie využívajú a na ich technologické zázemie, ktoré by tieto aktivity stimulovalo. V súvislosti s uvedenými premennými sme následne mapovali percepciu digitálnych a vyhládavacích kompetencií detí z ich vlastného pohľadu, ako aj z pohľadu ich rodičov.

1.1 MIERA KONTAKTU S DIGITÁLNYMI TECHNOLOGIAMI A INTERVENCIA ZO STRANY RODIČOV

Z rozhovorov s deťmi vyplynulo, že väčšina z nich prichádza do kontaktu s digitálnym prostredím a internetom niekoľkokrát do týždňa (53 %). Napriek vše-

obecným obavám zo straty kontaktu s okolím či straty záujmu o iné zmysluplné aktivity sa ukázalo, že ide prevažne o aktívnych jednotlivcov, ktorí sa pravidelne zúčastňujú voľnočasových aktivít analógového charakteru:

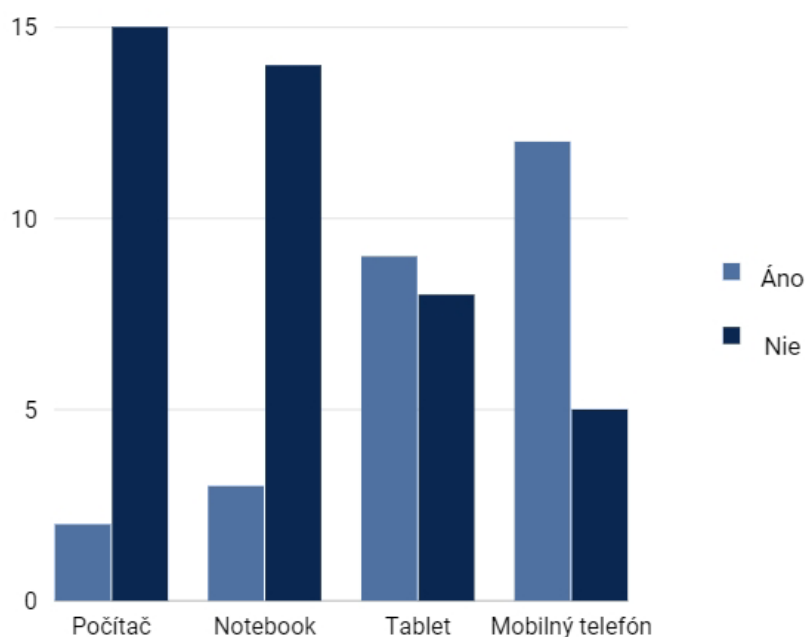
„Ako kedy. Asi tak maximálne hodinu denne alebo keď mám krúžky tak hodinu do týždňa. Ja mám iba piatok voľný.“ (R7)

Rovnako aj u ostatných respondentov, ktorí využívajú internet denne (47 %), sa potvrdilo, že primárnou motiváciou vedúcou k využívaniu internetu sú pre nich mimoškolské aktivity, ktoré však do značnej miery stimulujú ich kreativitu a schopnosti súvisiace so získavaním a spracovávaním digitálnych informácií. V mnohých prípadoch sa pritom realizujú v rámci rôznych nepredvídateľných situácií, vyžadujúcich rýchlu reakciu a efektívne riešenie informačného problému:

„Skoro každý deň, keď pozerám nejaké video a je tam niečo po anglicky, čo neviem, tak si to dám do prekladáča, že čo to znamená.“ (R6)

„...ja robím dosť na počítači. Robím na Canve, kde robím všelijaké grafiky a niekedy potrebujem obrázky z internetu alebo informácie z internetu, takže dosť často.“ (R4)

Nie je prekvapivé, že internet pre deti predstavuje dôležitý zdroj informácií, čo potvrdzuje aj skutočnosť, že ani jeden z respondentov nedeclaroval nižšiu frekvenciu jeho využívania. Je otázne, do akej miery rozloženie výskumnej vzorky či snaha odpovedať určitým spôsobom ovplyvnili zistenia, ktoré naznačujú vysokú

Graf 1: Digitálne technológie dostupné deťom v domácom prostredí

mieru záujmu o aktivity, ktoré na vývin dieťaťa môžu mať pozitívny dopad. Pravdepodobne aj z tohto dôvodu väčšina rodičov hodnotila mieru, v akej podporujú aktivity svojho dieťaťa na internete ako nadpriemernú (53 %). Domnievame sa, že predchádzajúca intervencia z ich strany viedla k vytvoreniu dôvery vo vzťahu k dieťaťu a k jeho interakcii s digitálnym prostredím, v ktorej sa odráža určité povedomie o jeho negatívnych aspektoch. Okrem toho možno predpokladať, že podpora zo strany rodičov je aj odrazom narastajúcich nárokov na digitálne kompetencie detí, ktoré sú nevyhnutnou „výbavou“ pre sebarozvoj a plnohodnotné fungovanie v spoločnosti.

Pod technologickým zázemím však v tomto prípade nemyslíme výlučne psychologickú podporu, ale rovnako aj zabezpečenie prítomnosti digitálnych technológií v domácom prostredí. Z tohto dôvodu sa časť dotazníka venovala rodinnému zázemiu a digitálnym technológiám, ktoré deti majú k dispozícii. Ukázalo sa, že väčšina technológií – vrátane stolových počítačov (88 %) a notebookov (82 %) – je považovaná predovšetkým za vlastníctvo iných členov domácnosti a nie sú pre deti kedykoľvek dostupnými. Naopak technológiou, ktorú väčšina detí má vo svojom vlastníctve, je mobilný telefón (71 %), ktorý možno považovať za prostriedok komunikácie s rodinnými príslušníkmi a zaistenia bezpečnosti dieťaťa v prípade ich neprítomnosti (Graf 1).

Napriek tomu, že nedisponujeme dátami, ktoré by prezentovali mieru, v akej sú jednotlivé technologické zariadenia deťmi využívané, uvedené zistenia naznačujú prechod od desktopových k ľahko prenositeľným mobilným technológiám. Ich nespochybniteľné výhody sa však do značnej miery prelínajú s rizikami, týkajúcimi sa predovšetkým straty dohľadu zo strany rodiča a možnosti využívania aplikácií a platforiem, ktoré je možné kedykoľvek odinštalovať a opätovne stiahnuť. Problematické sú v tomto prípade predovšetkým sociálne siete, v ktorých sa premieta pretrvávajúci nedostatok schopností (najmä) mladších používateľov vyhodnocovať riziká vlastných aktivít či aktivít ostatných používateľov, s ktorými dieťa komunikuje. Technológia, ktorej primárnou úlohou v minulosti bolo zabezpečiť komunikáciu medzi blízkymi osobami, sa tak postupne transformovala na globálne médium, umožňujúce komunikovať s kýmkoľvek. S množstvom informácií na internete navyše narastá riziko informačného preťaženia, ktorého dôsledkom je aj neschopnosť prijímané informácie efektívne filtrovať – nehovoriac o eticky závadnom obsahu, ktorému je v súčasnosti prakticky nemožné sa vyhnúť.

1.2 PERCEPCIA DIGITÁLNYCH KOMPETENCIÍ DETÍ – POHĽAD DIEŤAŤA A RODIČA

V súvislosti so schopnosťou identifikovať riziká digitálneho prostredia sme sa rozhodli zmapovať, ako deti vnímajú vlastné digitálne a vyhľadávacie kompetencie a do akej miery sa v ňom orientujú. K dispozícii pritom mali stupnicu pozostávajúcu z desiatich hodnôt a boli upozornené na to, že čím vyššiu hodnotu si priradia, tým viac ich možno považovať za digitálne a technologicky zdatné. V tomto smere nás zaujímalo, či sa v jednotlivých odpovediach odrazí predpokladaný nedostatok schopností v oblasti sebahodnotenia, ako aj tendencia nadhodnocovať sa, na ktorú dlhodobo upozorňujú viacerí odborníci z oblasti psychológie (Vágnerová 2012; Piaget a Inhelderová 2010). Na základe Grafu 2 je zrejmé, že väčšina respondentov skutočne volila nadpriemerné hodnoty 7 (41 %) a 6 (35 %), pričom prvá z uvedených hodnôt prevažovala u chlapcov a druhá u dievčat. Napriek tomu respondenti vo väčšine prípadov neuvádzali najnižšie či najvyššie možné hodnoty. Je otázne, do akej miery ide o odraz ich reálnych presvedčení a kedy už možno hovoriť o snahe vyhnúť sa extrémom, za účelom zdanlivého uspokojenia očakávaní výskumníka. Tento predpoklad sa odráža aj v odpovediach respondentov, ktorí sa jednoznačne nepriklonili ani k jednej z hodnôt:

„Sedem, osem. Možno devina, ale väčšinou by som dával osem, lebo niekedy si neviem poradiť, že čo tam mám napísať, keď chcem niečo nájsť, aby to našlo to, čo chcem.“ (R9)

Jedným z dôvodov spochybňovania vlastných kompetencií sú problémy vyskytujúce sa pri manipulácii s klávesnicou, ktoré vyplývajú z obmedzených motorických schopností detí. Tie – spolu s ich kognitívnymi obmedzeniami – tvorili podstatnú časť ich odpovedí (88 %). Druhú kategóriu problémov označujeme ako „presnosť informácií“, kedy dochádza k nízkej miere zhody medzi vyhľadávacím dotazom a vyhľadanými informáciami (35 %). Dôsledkom toho je neschopnosť prepojiť ich s aktuálnou poznatkovou štruktúrou dieťaťa, ktorého schopnosť selekcie môže byť limitovaná aj v spojitosti s objektívne relevantnými informáciami prezentovanými prostredníctvom odlišnej terminológie. V neposlednom rade ide o celkovú orientáciu na webovom sídle a často neúmerný čas venovaný vyhľadávaniu, ovplyvnený aj úrovňou jeho používateľskej prívetivosti (18 %):

„Niekedy, ak zle kliknem, tak sa mi zjavia nejaké veci ... a už sa neviem z toho ako keby dať späť...“ (R11)

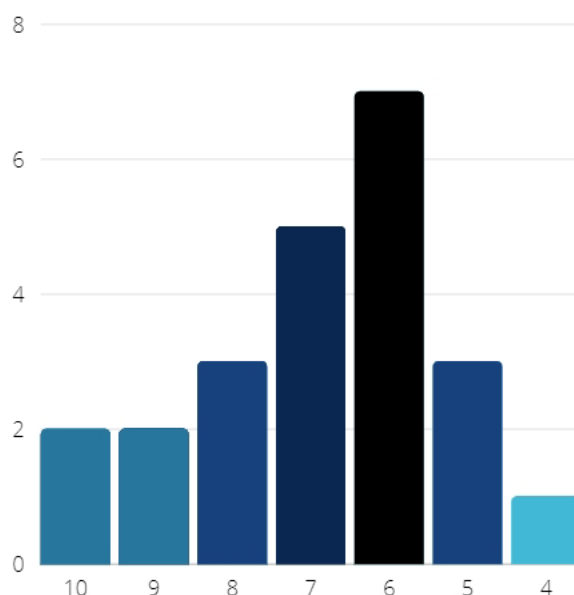
„Raz v prvouke sme mali také, že do čoho kladie matka mravca vajíčka. ... Stále tam vypisovalo, že aký je veľký mravec, aká je najväčšia kolónia mravcov a takéto

nepotrebné veci. A toto sa mi stáva stále, že napríklad ja si vyhladáam niečo – že najlacnejšia kniha na svete – a vypíše mi všelijaké knihy, ktoré sú úplne drahé...” (R8)

„Niektoré tie stránky sú také trochu neprehľadné. Sú tam obrázky, potom tam je zrazu reklama a ja sa cez tú reklamu nikdy neviem dostať. Potom mi tam naskočí nejaké video alebo niečo také...” (R2)

Zaujímavým zistením je však skutočnosť, že bez ohľadu na zvolenú hodnotu, respondenti v mnohých prípadoch uvádzali rovnaké dôvody jej výberu. A hoci je zrejmé, že každý jednotlivec sa s rovnakým problémom vyrovnáva rozličnými spôsobmi, je nevyhnutné zohľadňovať aj potenciálne kognitívne a emocionálne bariéry, brániace objektívnemu zhodnoteniu jeho závažnosti.

Prínosnými sú preto vyjadrenia rodičov vo vzťahu k samostatnosti dieťaťa pri využívaní internetu a digitálnych technológií a miere pomoci, ktorú si jeho interakcia s digitálnym prostredím vyžaduje. Z odpovedí vyplynulo, že drvivá väčšina detí využíva internet samostatne (94 %), pričom len jeden rodič uviedol, že jednotlivé aktivity dieťaťa na internete sleduje. Napriek tomu relatívne veľká časť rodičov deklaruje, že deti od nich vyžadujú pomoc často (41 %) alebo aspoň niekedy (53 %). Uvedené zistenia opäť naznačujú relatívne vysokú mieru dôvery rodičov voči deťom, odrážajúcu sa v možnosti realizovať aktivity v digitálnom prostredí samostatne – minimálne v prípadoch, kedy dieťa nevyžaduje určitú formu pomoci. Napriek tomu, že väčšina detí sa na rodičov s prosbou o pomoc obracia skôr v ojedinelých prípadoch, je nevyhnutné pri-

Graf 2: Hodnotenie detí vzťahujúce sa k ich vlastným digitálnym kompetenciám

pustiť aj tendenciu odmietať akúkoľvek pomoc, ktorá by pre dieťa znamenala pripustenie vlastných kognitívnych obmedzení, a zároveň by bola v rozpore s iniciatívnosťou a prevažujúcou snahou riešiť problémy samostatne (Piaget a Inhelderová 2010). Z rozhovorov s deťmi na druhej strane vyplynula relatívne silná nadviazanosť na okolie a potreba sociálnej interakcie pri riešení problémov. Významnú úlohu v tomto smere zohráva práve rodič, pedagóg či kamarát, ktorého dieťa považuje za dôveryhodného:

„Ja ten internet väčšinou používam tak, že keď niečo

také konkrétne hľadám, tak to hľadá aj mama alebo tatino, a keď niečo nenájdem také dobré, tak to skúsím nechať na nich.” (R3)

Pravidelný kontakt dieťaťa s digitálnym prostredím a jeho zdanlivú samostatnosť preto nemožno považovať za jednoznačný indikátor jeho informačných a digitálnych kompetencií či za garanciu kvalitatívne hodnotného výstupu, ktorý by viedol k naplneniu stanovených cieľov. Dôkazom je aj rozsah a typ problémov, ktoré samotné deti identifikovali vo vzťahu k digitálnym aktivitám realizovaným v bežnom živote.

2. RIZIKÁ DIGITÁLNEHO PROSTREDIA – IDENTIFIKÁCIA A PERCEPCIA

V súvislosti so všeobecnou dostupnosťou digitálnych technológií a internetového pripojenia, je nevyhnutné hovoriť aj o problematike informačnej, respektíve počítačovej etiky. V minulosti vznikli viaceré iniciatívy zamerané na ochranu detí v digitálnom prostredí, s ohľadom na právo slobodného prístupu k informáciám (Designing 2021; Smahel 2020). Náš výskum sa preto zameriaval aj na skúsenosti detí s eticky závadným konaním v digitálnom prostredí a na spôsoby jeho identifikácie a subjektívnej percepcie. V prvom rade sme sa zaujímali o rozsah povedomia o potenciálnych rizikových situáciách. Respondenti tak boli povzbudení k uvedeniu príkladov rizík, o ktorých diskutovali v rámci formálneho či neformálneho vzdelávania a intervencie. Z odpovedí vyplynulo, že väčšina teoretických skúseností detí sa týka dôveryhodnosti ostatných používateľov či webových stránok vyžadujúcich uvádzanie osobných údajov (42 %):

„Ja chodím na etiku a tam sme sa vlastne učili aj o tom, ako správne narábať s tým internetom ... nedávať nikomu neznámemu tie svoje informácie. Keď ti napíše, že „Ahoj, budeme kamaráti?“. „Kde bývaš?“ alebo že „Kam pôjdete na dovolenku?“, tak že sa nemáš s ním baviť...“ (R2)

V niektorých ojedinelých prípadoch však respondenti vyjadrili aj obavy súvisiace so zverejňovaním nepravdivých informácií a kyberplagiátorstvom:

„Na internet sa môže zverejniť hocičo – nikto ti to tam nekontroluje. Nieкто môže napísať nejaké nepravdivé informácie...“ (R12)

„Keby som si, napríklad chcela spraviť stránku, tak narábať nesprávnym spôsobom sa môže tak, že napríklad skopírujem z tej Wikipédie a dám to do tej mojej stránky a bude to vlastne to isté.“ (R4)

Následne sme zisťovali, či si deti vybavujú eticky spornú situáciu, ktorej v minulosti čelili oni sami alebo osoby v ich bezprostrednom okolí. Na základe odpovedí je zrejmé, že vnímajú riziká digitálneho prostredia a sú si vedomé toho, že sa netýkajú výlučne používateľov adolescentného veku. Deti v tomto smere možno považovať za zvlášť ohrozené – vzhľadom na nedostatok skúseností, tendenciu dôverovať nepravdivým informáciám a tendenciu zameriavať sa na nevhodný obsah, ktorý v mnohých prípadoch vnímajú ako príťažlivý:

„Maťo – to je môjho výborného kamaráta brat – on raz hral Minecraft a jemu tam vyskočilo niečo, že nejakému dieťaťu dávali rodičia alkohol a zomrelo.“ (R8)

Jedným z rizík, ktoré deti identifikovali na teoretickej aj praktickej úrovni, je snaha o nadviazanie kontaktu

zo strany neznámej osoby či administrátora stránky, a to za rôznym účelom (44 %):

„Mojej nevlastnej sestre napísal nejaký ujo a chcel jej poslať svoje fotky, tak ona si ho rýchlo vymazala. A ešte mojej sestre ten ujo napísal, že jej pošle fotky a že jej za to zaplatí. Toho si tiež musela „bloknúť.“ (R7)
„Ja som si vyhládaval a niekto mi tam naľukal, že „Dobrý deň, s čím by som Vám pomohol?“ a že „Dajte mi nejaké konto.“, či čo. Tak som dal tú stránku preč. To bol obchod, ale nič som nechcel bez mamy nakupovať.“ (R10)

Nemenej závažným rizikom je aj kyberšikana, ku ktorej dochádza aj medzi známymi:

„Raz sa stalo, že moja kamarátka povedala tej druhej, že aby to nikomu nehovorila a ona to potom napísala do triednej skupiny.“ (R6)

„Napríklad, keď si [pri]dáš nejakého priateľa a on ťa potom bude cez mobil šikanoval a vypisovať a bude sa Ti posmievat a také zlé veci. Mamina má takú kamošku a ... ju niekto šikanoval cez mobil...“ (R17)

Pôvodcom rizík tak nemusí byť nevyhnutne samotná technológia či neznámy používateľ, ale aj osoba z bezprostredného okolia dieťaťa. V tomto smere vnímame nielen dôležitosť vzdelávania v oblasti identifikácie a riešenia potenciálnych rizík, ale aj potrebu intervencie, zameranej na uvedomovanie si vplyvu vlastného konania na iné osoby. Okrem intervencie je nespochybniteľný aj význam výskumov zaoberajúcich sa problematikou informačnej a počítačovej etiky v slovenskom prostredí, ktorých absencia sa môže odraziť v nedostatku záujmu o túto problematiku, a tým následne aj v emocionálnom vývine a sociálnom cítení dieťaťa. Napriek tomu považujeme za pozitívne, že respondenti vo všeobecnosti negatívne pristupujú k popisovaným rizikám a uvedomujú si ich potenciálny negatívny dopad:

„Mamina mi už hovorila všelijaké veci a viem, že to nebudem nikdy robiť. Ja nikoho by som nešikanoval na mobile. Nikoho. Ja si s nikým nepíšem, iba s maminou, tatinom... Mám na kontakte aj moju sestričku malú.“ (R17)

Uvedené zistenia považujeme za významné aj z hľadiska predchádzajúcich výskumov, z ktorých vyplynulo, že len 7 % slovenských detí je ochotných podeliť sa o svoje negatívne skúsenosti s digitálnym prostredím (Smahel 2020). Predpokladáme však, že ide o odraz rozličného vnímania rizikovosti jednotlivých situácií, prejavujúcich sa v rôznych kontextoch. Povedomie o rizikách a vôľu predchádzať im však nemožno považovať za postačujúce. Je zrejmé, že dieťa, bez pomoci zo strany okolia, vo väčšine prípadov nie je schopné včas identifikovať a efektívne riešiť všetky problema-

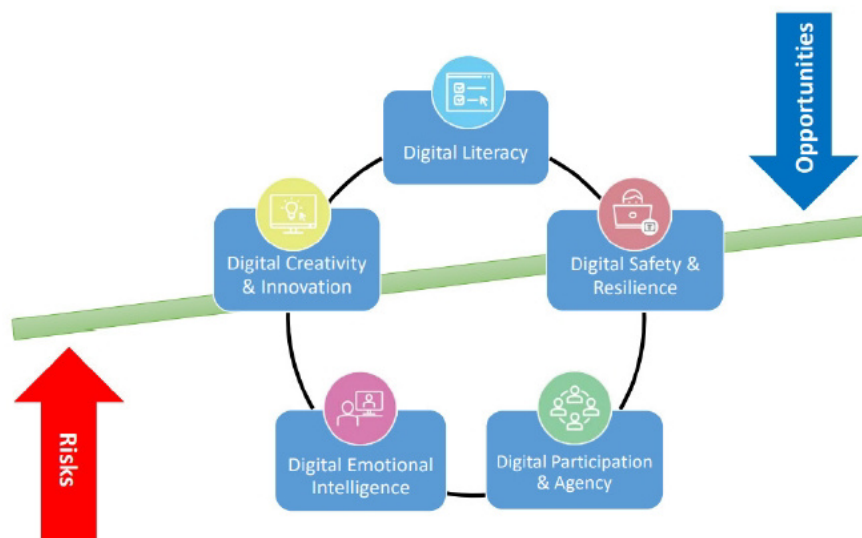
tické situácie – zvlášť pokiaľ s nimi v minulosti nemalo osobnú skúsenosť. Opäť tak poukazujeme na význam rozvíjania digitálnej gramotnosti a kompetencií v oblasti kritického myslenia.

3. DIGITÁLNA GRAMOTNOSŤ A PERCEPCIA RIZÍK DIGITÁLNEHO PROSTREDIA

Ako sme naznačili v predchádzajúcich častiach príspevku, prevencia voči rizikám digitálneho prostredia sa netýka výlučne osôb zodpovedných za fungovanie informačných systémov a sprístupňovanie digitálneho obsahu, ale rovnako aj bežných používateľov. A hoci možno predpokladať, že vyššia frekvencia interakcie s digitálnym prostredím a technológiami sa následne odrazí aj na schopnosti vyrovnávať sa s ich potenciálnymi rizikami, v tomto prípade ide skôr o akúsi adaptáciu na opakujúce sa problémy než o schopnosť efektívne ich spracovávať a riešiť. Významným je preto nadobúdanie informačných a digitálnych kompetencií, spojených nielen so schopnosťou emocionálnej regulácie, ale rovnako aj s porozumením podstaty a negatívnych aspektov jednotlivých rizík.

V poslednom období vzniklo viacero rámcov digitálnej gramotnosti, ktoré sumarizujú základné kompetencie, nevyhnutné z hľadiska plnohodnotného profitovania z možností, ktoré digitálne technológie poskytujú. Jedným z novších kompetenčných rámcov je aj Digital Kids Asia-Pacific Competence Framework, ktorý vznikol v spolupráci s organizáciami UNESCO a UNICEF. Jeho model vychádza zo starších rámcov zameraných na deti a mládež, pričom pozostáva z niekoľkých hlavných domén a k nim prislúchajúcich digitálnych kompetencií, v mnohých smeroch prepojených s problematikou informačnej a počítačovej etiky (Nascimbeni a Vosloo 2019). Predovšetkým ide o digitálnu bezpečnosť a rezilienciu, digitálnu participáciu a digitálnu emocionálnu inteligenciu, ktorých súčasťou sú princípy súvisiace, napríklad s ochranou súkromia, etickými aspektmi interakcie v digitálnom prostredí či interpersonálnymi a komunikačnými zručnosťami (Obr. 1).

Podstata modelu pritom spočíva predovšetkým v zabezpečení ochrany detí v digitálnom prostredí, ktorá by zároveň nebránila využívaniu príležitostí spojených

Obr. 1: Kompetenčný rámec Digital Kids Asia-Pacific competence framework (Digital Kids 2019)

s prístupom k digitálnym technológiám. Jednotlivé domény navyše sú spojené s tromi oblasťami psychologického vývinu detí: kognitívnou, behaviorálnou a sociálno-emocionálnou (DKAP 2020) – odrážajú sa tak v internom aj externom prežívaní dieťaťa, čím sa ich vplyv zintenzívňuje.

Na základe výsledkov nášho výskumu sme takisto koncipovali model pozostávajúci z kompetencií, ktoré sa

v priebehu jeho realizácie prejavili ako najvýznamnejšie (Obr. 2). Rovnako ako pri predchádzajúcom modeli, aj v tomto prípade hovoríme o troch dimenziách informačného správania v digitálnom prostredí – kognitívnej, afektívnej a fyzickej. Jednotlivé kompetencie pritom spadajú do viacerých z nich a sú vzájomne prepojené. Farebné kruhy predstavujú štyri štádiá psychologického vývinu dieťaťa, postupujúce

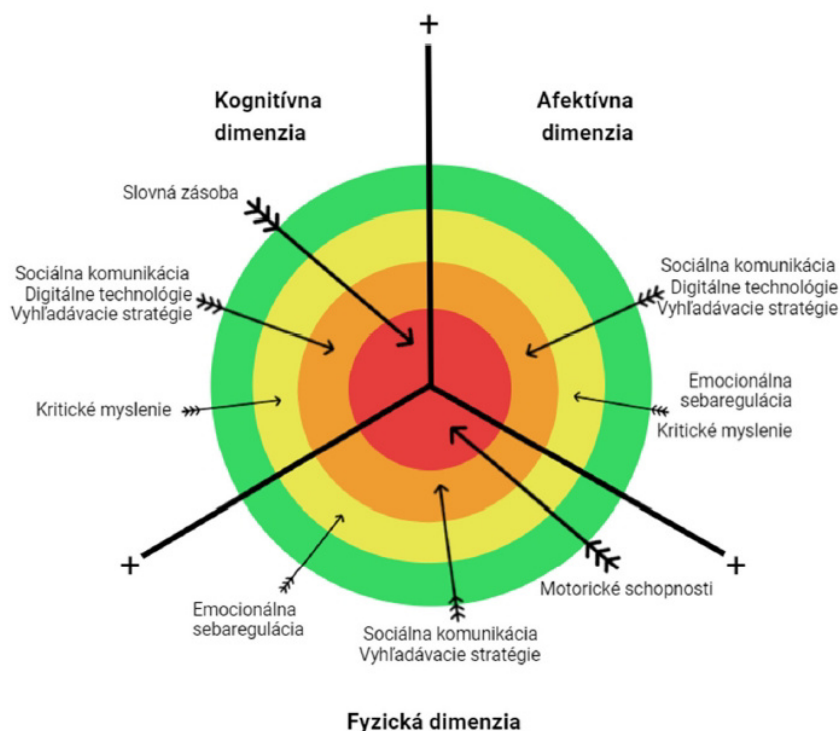
od stredu smerom k okrajom modelu: senzomotorickú (0 – 2 roky), predoperačnú (2 – 7 rokov), konkrétnu prevádzkovú (7 – 11 rokov) a formálnu operačnú fázu (12 a viac rokov) (Piaget a Inhelderová 2010). Šípkky smerujú ku kružnici, ku ktorej sa začiatok vývoja príslušných kompetencií vzťahuje a predĺžené hranice medzi dimenziami naznačujú kontinualitu a neustále zdokonaľovanie kompetencií v jednotlivých obdobiach života dieťaťa. Ide prakticky o akúsi modifikáciu Enochssonovej modelu (2005), pričom našou snahou bolo zasadiť ho nielen do formálne vzdelávacieho, ale aj rodinného kontextu.

V modeli sa – okrem iného – odrážajú aj etické aspekty informačného správania, ktoré vyplynuli práve zo zohľadňovania rizík digitálneho prostredia a ich percepcie zo strany detských respondentov. Z hľadiska jednotlivých kompetencií ide predovšetkým o schopnosť sociálnej komunikácie, kritického myslenia a emocionálnej sebaregulácie, ktoré ovplyvňujú nielen špecifiká prístupu k eticky závadnému konaniu zo strany iných osôb, ale aj vo vzťahu k vlastným digitálnym aktivitám. Schopnosť komunikácie sa pritom začína rozvíjať už vo veku 2 – 7 rokov (oranžový kruh), kedy je – predovšetkým vplyvom najbližšieho okolia – dôležité zabezpečiť, aby sa realizovala v súlade so

všeobecne platnými etickými princípmi a hodnotami. Napriek tomu, že význam nadobúdania uvedených kompetencií je nespochybniteľný, zároveň je zřejmé, že ich nepostačuje sumarizovať a deskriptívne popisovať prostredníctvom modelov. Je tiež nevyhnutné, aby boli súčasťou vzdelávacieho kurikula zasadeného do reálneho kontextu a uplatňujúceho aktívny prístup zo strany študenta v rámci identifikácie a hodnotenia etických problémov a následnej selekcie vhodnej stratégie ich riešenia. V tomto smere je významnou predovšetkým intervencia v školskom, ale aj domácom prostredí, ktorú však je možné zabezpečiť len v prípade, ak osoby zodpovedné za jej uplatňovanie disponujú adekvátnymi znalosťami v oblasti práce s informáciami digitálnej povahy.

Záver

Príspevok sa zaoberal digitálnymi kompetenciami a technologickým zázemím detí v súvislosti s percepciou rizík digitálneho prostredia. Z prezentovaných výsledkov výskumu vyplynulo, že detskí respondenti prichádzajú do kontaktu s digitálnymi technológiami a internetom aspoň niekoľkokrát do týždňa. Napriek všeobecnému predpokladu straty záujmu o zmysluplné aktivity sa ukázalo, že aktivity vzdelávacieho, ale aj

Obr. 2: Kompetenčný model informačného správania v digitálnom prostredí

zábavného charakteru, ktoré deti realizujú, v mnohých smeroch stimulujú ich schopnosť riešiť informačné problémy rovnako, ako aj ich kreativitu v umeleckom a pragmatickom zmysle slova. Riziko, ktoré z neustálej dostupnosti digitálnych technológií vyplýva, sa týka mobilných telefónov, ktoré väčšina detí má v osobnom vlastníctve. V tomto smere vnímame ako rizikové predovšetkým sociálne siete, umožňujúce komunikovať prakticky s kýmkoľvek a mať prístup k informáciám, ktoré sú problematické nielen z hľadiska svojho obsahu, ale aj informačného preťaženia, ktoré je ich dôsledkom.

Na druhej strane väčšina detí hodnotila svoje digitálne a vyhľadávacie kompetencie ako nadpriemerné, hoci vo väčšine prípadov nevolili najvyššie možné hodnoty. Z vyjadrení rodičov však vyplynulo, že až 94 % detí vyhľadáva informácie na internete samostatne. Domnievame sa, že dôvodom je predovšetkým snaha utvrdiť sa vo vlastných schopnostiach, čo však v konečnom dôsledku vedie k relatívne vysokej miere pomoci, ktorú deti na základe vyjadrení rodičov vyžadujú.

Napriek deklarovanej intervencii zo strany rodiča detskí respondenti už v tak nízkom veku majú vedomosť o existujúcich rizikách digitálneho prostredia, a to nielen na teoretickej, ale aj praktickej úrovni. Kým na teoretickej úrovni sa ich obavy týkajú predovšetkým dôveryhodnosti neznámych osôb či možnosti zneužitia ich osobných údajov, v minulosti mali osobnú skúsenosť aj s prístupom k obsahu, ktorý oni sami vnímajú ako znepokojivý či s kyberšikanou. Za pozitívum možno považovať skutočnosť, že respondenti si vo všeobecnosti uvedomujú negatívne aspekty rizikového konania v digitálnom prostredí. Na druhej strane aj naďalej vnímame potrebu intervencie zo strany ich okolia a potrebu vyvíjania technologických mechanizmov, ktoré by minimalizovali pravdepodobnosť jeho výskytu. Takéto konanie sa navyše s neustálym rozvojom digitálnych technológií stáva o to viac odolným voči akémukoľvek zásahu.

Digitálne technológie a internet v konečnom dôsledku vnímame ako užitočné nástroje, ktoré prispievajú k riešeniu mnohých informačných problémov. A hoci úplné zamedzenie interakcii s digitálnymi prostrediami zo strany rodičov či pedagóga nepovažujeme za žiaduce, ani reálne, vzdelávanie v oblasti nadobúdania digitálnych kompetencií vnímame ako kľúčové. Rekonceptualizácia školského kurikula a jeho doplnenie o problematiku sociálnej komunikácie, kritického myslenia či emocionálneho vyrovnávania sa so vzniknutými problémami v digitálnom, ale aj analógovom prostredí je preto jednou z hlavných výziev. Výhody, ktoré súvisia so všeobecnou dostupnosťou digitálnych

informácií a technológií totiž idú ruka v ruku s ich negatívnymi aspektmi, znásobenými ich potenciálnym dopadom na najzraniteľnejšie skupiny používateľov, vrátane detí.

Príspevok bol spracovaný v rámci riešenia projektu VEGA 1/0360/21 Sociálne reprezentácie etických výziev digitálnej informačnej revolúcie.

Literatúra

- Designing for Children's Rights, 2021 [online]. Charlottenlund: Designing for Children's Rights Association [cit. 2021-09-09]. Dostupné na: <https://childrensdesignguide.org/>
- Digital Kids Asia-Pacific: Insights into Children's Digital Citizenship, 2019 [online]. Bangkok: UNESCO Asia and Pacific Regional Bureau for Education [cit. 2021-09-07]. Dostupné na: https://en.unesco.org/sites/default/files/unesco_dkap_launch_final_10may2019.pdf
- DKAP, 2020 [online]. Bangkok: DKAP [cit. 2021-09-06]. Dostupné na: <https://dkap.org/>
- ENOCHSSON, A., 2005. The development of children's Web searching skills – a non-linear model. In: Information Research [online]. Sheffield: The University of Sheffield, roč. 11, č. 1 [cit. 2019-01-18]. ISSN 1368-1613. Dostupné na: <http://informationr.net/ir/11-1/paper240.html>
- EU Kids Online, 2022 [online]. London: London School of Economics and Political Science [cit. 2022-05-03]. Dostupné na: <https://www.lse.ac.uk/media-and-communications/research/research-projects/eu-kids-online>
- LIVINGSTONE, S. et al., 2011. EU Kids Online: final report 2011 [online]. London: The London School of Economics and Political Science, 52 s. [cit. 2021-09-08]. ISSN 2045-256X. Dostupné na: <http://eprints.lse.ac.uk/45490/1/EU%20Kids%20Online%20final%20report%202011%28lsero%29.pdf>
- NASCIMBENI, F. a S. VOSLOO, 2019. Digital literacy for children: exploring definitions and frameworks [online]. New York: UNICEF, 40 s. [cit. 2021-07-29]. Dostupné na: <https://www.unicef.org/globalinsight/media/1271/file/%20UNICEF-Global-Insight-digital-literacy-scoping-paper-2020.pdf>
- PIAGET, J. a B. INHELDEROVÁ, 2010. Psychologie dítěte. 5. vyd. Praha: Portál, 144 s. ISBN 978-8-0736-7798-5.
- SMAHEL, D. et al., 2020. EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries [online]. London: The London School of Economics and Political Science, 156 s. [cit. 2021-09-08]. ISSN 2045-256X. Dostupné na: <https://www.lse.ac.uk/media-and-communications/assets/documents/research/eu-kids-online/reports/EU-Kids-Online-2020-March2020.pdf>
- VÁGNEROVÁ, M., 2012. Vývojová psychologie: Detství a dospívání. 2. rozš. vyd. Praha: Karolinum, 531 s. ISBN 978-80-246-2153-1.